

Maruša Bartolić

OTPJEVNI PSALAM: RIJEČ BOŽJA U ODGOVORU/ OTPJEVU CRKVE

(SAŽETAK PREDAVANJA)

Dani crkvene glazbe 2018.

Institut za crkvenu glazbu Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, 19. listopada 2018.

U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog. (Iv 1, 1)

Govor o otpjevnom psalmu iz perspektive ispravnosti vršenja liturgijskoga čina ili pak u kontekstu povijesnoga razvoja čini mi se nedostatnim za razumijevanje i pristajanje uz Riječ Božju u odgovoru/otpjevu Crkve. Pa ipak, svoje ću promišljanje započeti navodima o ustroju misnoga slavlja i njegovim sastavnicama kako nam donosi Opća uredba Rimskoga misala.

Euharistijsko slavlje sastoji se od dvaju dijelova: liturgije riječi i euharistijske liturgije, koje su tako usko povezane da tvore jedan bogoštovni čin. U misi se, naime, pripravlja stol Božje riječi i Kristova tijela, s kojega vjernici primaju pouku i okrjepu. Neki pak obredi slavlje otvaraju, a neki ga zaključuju (OURM 28). Nadalje u Općoj uredbi Rimskoga misala o sastavnicama mise čitamo sljedeće: »Kad se u Crkvi čita Sveto pismo, tada sam Bog govori svomu narodu, a Krist, prisutan u svojoj riječi, navješćuje evanđelje. Stoga svi moraju s poštovanjem slušati čitanja Božje riječi, jer su ona vrlo važna sastavnica liturgije« (OURM 29).

Liturgiju riječi tvore čitanja preuzeta iz Svetoga pisma s pjesmom koja dolazi između njih. Vrhunac je u navješćaju evanđelja u kojem sam Krist sebe progova-

ra, zato se tomu čitanju iskazuje najviše poštovanja. Otpjevni je psalam pjesma smještena između dvaju liturgijskih čitanja. Odgovara pojedinomu čitanju, obično se uzima iz lekcionara. Očituje važan liturgijski i pastoralni trenutak jer potiče razmatranje Božje riječi. Responzorijalnoga je oblika. Svako euharistijsko slavlje ima vlastita čitanja, pa tako i otpjevni psalam koji nije dobro ispuštati ili zamijeniti nekim drugim otpjevnim psalmom ili nekom pobožnom pjesmom. U OURM (II., 61, str. 26) stoji neka se psalam pjeva ili barem odgovor koji pripada puku. Psalmist pjeva psalam s ambona, a zajednica sjedi i sluša i redovito sudjeluje svojim odgovorom. Ako se psalam ne može pjevati, neka se recitira na prikladan način. Ukratko, otpjevni je psalam Božja riječ koja se u euharistijskom slavlju navješća pjevanjem kao odgovor zajednice na Božji govor okupljenoj zajednici u prvom čitanju. Jer je riječ Božja ne treba ga zamijeniti nekim drugim (pobožnim) tekstom, a prikladno je izreći ga u pjevanom obliku.

Zašto je važno progovoriti o Kristu – Riječi?

»U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše u Boga, i Riječ bijaše Bog« (Iv 1,1). Bojim se da smo pomalo zaboravili razmišlja-

ti o otpjevnom psalmu kao o riječi Božjoj i zaokupljeni smo više formom, izvedbom i ispravnošću vršenja liturgijskoga čina. Prije nego što počnemo razmišljati na tzv. »glazbenički« način: što, kada, kako i na koji način pjevati, mislim da se treba vratiti se na početak i promišljati o Riječi, o naviještenoj Riječi u liturgiji, a onda tek glazbenom obliku otpjevnoga psalma. Jesmo li osjetljivi na riječ Božju?

Svoje promišljanje o ovoj temi oslanjam na Papinu pobudnicu »Verbum Domini – Riječ Božja«, koju smatram veoma važnom u liturgijskoj formaciji svakoga liturgijskoga služitelja, kako liturgijskih glazbenika tako i svećenika i čitača te na kraju i svakoga vjernika. *Verbum Domini* postsinodalna je apostolska pobudnica pape Benedikta XVI. biskupima, svećenicima, posvećenim osobama i vjericima laicima o riječi Božjoj u životu i poslanju Crkve.

Bog govori čovjeku. Dolazi ususret čovjeku, daje se upoznati u dijalogu, dolazi u Riječi. Riječ Božja dijalog je ljubavi. Savez između Boga i čovjeka. Bog se daruje u Riječi koja je Tijelom postala. Bog progovara u Riječi, a čovjek odgovara. Kako čovjek odgovara? Odgovara Božjom riječju. Papa Benedikt XVI. u pobudnici kaže: »Božanska Riječ uvodi svakoga od nas u razgovor s Gospodinom: Bog koji govori poučava nas kako možemo govoriti s njime.« U knjizi *Psalama*, kao i brojnim drugim tekstovima Svetoga pisma, Gospodin nam daje riječi kojima se možemo obratiti njemu, donijeti mu sve svoje osjećaje, sav svoj život: radost i bol, tjeskobu i nadu, strah i strepnju, kao i zagovorne molitve i klicanje zbog pobjede (npr. Izl 15). Uzmimo za primjer otpjevni psalam iz vazmenoga bdjenja koji se pjeva neposredno nakon čitanja u kojem smo slušali navještaj o izlasku Božjega odabranoga naroda iz egipatskoga ropstva i prolazu kroz Crveno more (Izl 14, 30-31).

»Tako Gospodin u onaj dan izbavi Izraela iz šaka egipatskih i vidje Izrael Egipćane pomorene na morskome žalu. Osvjedoči se Izrael o silnoj moći koju Gospodin pokazava

nad Egipćanima. Narod se poboja Gospodinu i povjerova Gospodinu i njegovu sluzi Mojsiju. Tada Mojsije sa sinovima Izraelovim zapjeva ovu pjesmu Gospodinu:

Zapjevajmo Gospodinu jer se slavom proslavio!«

»Na taj način riječ koju čovjek upravlja Bogu postaje također riječ Božja, kao potvrda dijaloške naravi cijele kršćanske objave i cijela čovjekova egzistencija postaje dijalog s Bogom, koji govori i sluša, koji poziva i pokreće naš život« (VD 24).

Bog koji je govorio, u prvom čitanju, sada sluša zajednicu koja mu odgovara njegovim riječima. Evo nam primjera zašto su pučke božićne pjesme ili bilo koje druge pobožne pjesme krajnje neprikladne kao nadomjestak otpjevnomu psalmu. Budući da su pučke, iako nadahnute Božjim duhom, nemaju mjesta u Božjem govoru, u dijalogu Boga i čovjeka, makar su nadahnute svetopisamskim sadržajem i božićnim otajstvom.

Sakramentalnost Riječi i služba psalmista

U pobudnici papa Benedikt XVI. govori o temi sakramentalnosti riječi. Sve što je u Kristovu životu na zemlji bilo vidljivo i očito to je nakon njegova uzašašća i silaska Duha Svetoga prešlo u novi oblik prisutnosti i očitovanja, prešlo je u sakramente Crkve i druge načine očitovanja koji žive u njegovoj Crkvi. Za razumijevanje sakramenata treba prepoznati i prihvatiti da je u nekom sakramentalnom znaku – vodi, kruhu, vinu, pomazanju, u riječima ženičbene privole... – Krist istinski prisutan i da spasenjski djeluje. Po sakramentalnim znakovima on se na sakramentalan način očituje, uprisutnjuje, čini susretnim, spasenjski djeluje i preobražava naše živote božanskim životom.

Premda je u povijesti Crkve oblikovan govor o sedam sakramenata, Crkva rado govori o sakramentalnosti i drugih načina Kristova očitovanja. Tako je i navještaj Božje riječi u Crkvi neki vid Kristova sakramentalnoga očitovanja i djelovanja.

Konstitucija o liturgiji (br. 7) kaže: »Kada se u Crkvi naviještaju sveta Pisma, sam Bog govori svojoj zajednici.«

Tragom toga učenja Crkve, nužno je prihvatiti da je navještaj Božje riječi u liturgijskim slavljinama jedinstveni način Božjega uprisutnjenja i spasenjskoga djelovanja. Riječ koju izgovaramo i pjevamo, vršeći službu čitača/psalmista, postaje znakom, mjestom i načinom Božjega očitovanja. Naš navještaj Božje riječi u službi je Božjega govora. Liturgijski čitači i psalmisti nisu služitelji čitanja ili teksta ili pak napjeva, nego služitelji Žive riječi, Božjega govora. Svakim takvim Božjim govorom riječ Pisma, čuvana u svetim tekstovima, postaje živom, aktualnom, upućenom nama danas – zajednici okupljenoj na susret s Kristom.

Liturgija je povlašteno mjesto riječi Božje. Ona je privilegirani prostor u kojem Bog govori nama u sadašnjosti našega života, govori danas svomu narodu, koji sluša i odgovara, kako smo već istaknuli (VD 52).

Budući da po naviještanju Božje riječi u liturgijskim slavljinama Crkve sam Bog govori okupljenoj zajednici vjernika, liturgijski je čitač/psalmist u službi »posredništva« između Boga i njegova naroda. Biti čitač/psalmist znači biti služitelj Božjega spasenja koje se ostvaruje po njegovoj riječi. Svojim čitanjem i pjevanjem mi samo posuđujemo svoj glas Bogu koji govori, Bogu koji poučava.

Iz tih premisa nužno je govoriti o službi psalmista kao »svetoj službi«, službi za koju se traži prikladnost, spremnost, vjera, razumijevanje, otvorenost susretu s Kristom... Prikladnost o kojoj govorimo zahtijeva služenje sakramentalnosti Riječi. To je temelj liturgijske službe čitača/psalmista. Sve ostalo – i tehnika čitanja/pjevanja, i boja glasa i sva druga pitanja – samo su nadogradnja i ures svete službe. Službu je lako pretvoriti u obrednu funkciju. To je trajna opasnost i uvijek postoji mogućnost za takvo skliznuće. Stoga ne treba izgubiti osjetljivost i otvorenost očiju vjere za

sakramentalnost Riječi i za naše dostojno služenje Božjemu očitovanju po njegovoj riječi. Možda su naše misli i pripreme više okrenute k »tehničkim« brigama, no valja nam pobrinuti se za primjerenu pripremu za navještaj Riječi koja je Tijelom postala.

Što znači *sakramentalnost Riječi*? Važna je to tema o kojoj se posebno raspravljalo za vrijeme zasjedanja Biskupske sinode o riječi Božjoj, a podsjeća na performativnu narav riječi Božje u sakramentalnom činu i produbljenje odnosa između Riječi i euharistije.

Vjerujem da se u svakom od nas javi najpobožniji stav kada se spomene euharistija i blagovanje Tijela (i Krvi) Kristove. Obuzima li me jednak stav spram slušanja Riječi? *Blagujemo* li Riječ?

O stavu koji treba imati i u odnosu na euharistiju i u odnosu na riječ Božju, sveti Jeronim ustvrđuje: »Mi čitamo sveta Pisma. Mislim da je evanđelje Tijelo Kristovo; mislim da su sveta Pisma njegova pouka. I kad on kaže: *Ako ne jedete tijela Sina Čovječjega i ne pijete krvi njegove* (Iv 6, 53), iako se te riječi mogu shvatiti u odnosu na euharistijsko otajstvo, ipak je Kristovo tijelo i njegova krv uistinu riječ Pisma, Božja pouka. Kada pristupamo euharistijskom otajstvu, ako padne jedna mrvica, osjećamo se izgubljenima. A kada slušamo riječ Božju, i kada nam se u uši ulijeva riječ Božja i tijelo Kristovo i njegova krv, a mi mislimo na drugo, u koju veliku opasnost ne zapadamo?« (VD 56)

O glazbenom obliku otpjevnoga psalma

Već smo uočili kako psalam u bogoslužnim činima nazivamo *otpjevnim psalmom* ili *responzorijalnim* (*psalmus responsorius*), pri čemu valja imati na umu da on nije tako nazvan zbog svojega sadržaja, funkcije u bogoslužju ili pak zbog svoje teološke naravi, nego tek zbog svoje književne vrste i načina navještaja. Otpjevni je psalam Božja riječ te stoga pjevanje ne smije zasjeniti spoznaju i doživljaj da preko psalma Bog zbori svoju riječ. Naprotiv, pjevanje

treba potpomoći većemu razumijevanju Božje riječi, koja se zaodjenula u psalamski književni rod. Na poseban način pripjev – otpjev, odnosno psalamski redak koji se ponavlja, želi dodirnuti temu prvoga misnoga čitanja. U tom retku često se krije i ključ za pravo tumačenje prvoga misnoga čitanja, a katkada cijeloga navještaja Božje riječi u slavju. Obveza da se nakon prvoga čitanja pjeva (ili možda recitira) predloženi otpjevni psalam, a ne neka druga pjesma, ne proizlazi samo iz liturgijskoga naslijeđa, nego ta obveza ima i svoju teološku utemeljenost: to je odgovor zajednice na naviještenu Božju riječ.

Vidimo kako je psalam po svom književnom obliku te stvarnosti nastajanja vezan uz glazbalo, odnosno uz glazbu, točnije – naviješta se pjevanjem. To je drevna tradicija Crkve koja je dakako preuzeta iz židovstva i židovskoga načina moljenja, odnosno pjevanja psalama. Pjevanje psalma svečani je *oblik* naviještanja Božje riječi. Pjevanje i glazbeni oblik su val preko kojega se prenosi riječ. Psalam nije dakle uglazbljen biblijski tekst, nego »oglazbljena« riječ, koja po glazbi biva na bliskiji način naviještena zajednici. Pjevanje psalama zato ne podnosi svaki glazbeni izraz. Psalmi se pjevaju na tradicionalni psalmodijski tonus (jednostavni i svečani tonusi). Ako se ne uzimaju tradicionalni *psalmodijski tonusi*, potrebno je da novi glazbeni oblik sačuva narav psalma, njegovu specifičnu književnu vrstu i responsorijalno obilježje, a nadalje da izrazi njegov teološki sadržaj.

Ambon, mjesto navještaja Božje riječi

Mjesto odakle se psalam naviješta ili pjeva vezano je uz ambon. Ambon je povlašteno mjesto navještaja Božje riječi, odakle se naviještaju i drugi svetopisamski odlomci. Budući da je otpjevni psalam Božja riječ i pjevanje psalma je navještaj Božje riječi, otpjevni se psalam pjeva isključivo s ambona. Otpjevni psalam ujedno je jedina pjesma koja se pjeva s ambona. U pjevanju psalma s ambona prostornim se jezikom

zajednici svjedoči da psalam nije čovjekova pjesma tek inspirirana naviještenom riječju, nego živi odgovor, u kojem čovjek Božjom riječju odgovara na primljenu Božju riječ. Rekli smo već kako se euharistija dijeli na dva velika dijela, a to su služba riječi te euharistijska služba. Vlastito mjesto službe riječi jest ambon, a vlastito je mjesto euharistijske službe oltar. Stoga ni otpjevni psalam, koji je dio službe riječi, ne treba odvajati od njegova mjesta navještaja, a to je ambon.

Umjesto zaključka

Živimo u vremenima kad nastojimo gotovo sve sebi podložiti. Staviti u nama poznate okvire unaprijed određene. Gdje je tu riječ Božja pred nas stavljena? Možemo li *sebi podložiti* riječ Božju? Možemo li *ju staviti pod svoju kontrolu, svoje kalupe i okvire* stvarajući melodije i onda *ukalupljujući* Božju riječ u »naše kalupe«? Ako vjerujemo da je otpjevni psalam riječ Božja i uz to svojim životom pristajemo, a ona to jest, nije li onda istinito i pravedno da se mi podložimo Riječi, povjerimo joj se, darujemo i ponovno sve više izručujemo te dopustimo da nas ona oblikuje, daje *okvire*, umjesto da mi nju uobličavamo i uokvirujemo. Božja je riječ živa, životna, nema granica i ne trpi podložnost, stoga i glazba treba biti podložna Riječi, a ne Riječ glazbi. Dopustimo da Riječ progovara jezikom glazbe, neka glazba izriče Riječ! Stvaramo li glazbu za Riječ ili Riječ stvara glazbu?

Svoje promišljanje o riječi Božjoj u odgovoru/otpjevu Crkve želim zaključiti i pozivom: prepustimo se liturgiji, usudimo se ponirati u nju, u njezine dubine i ljepotu, budimo svjesniji da nam se Krist daje u stolu Riječi i stolu Kruha, da blagujemo njega kako u Riječi tako i u Kruhu, i tada ćemo se drukčije odnositi i prema riječi Božjoj, svojoj službi i prema liturgiji. Naš će odnos biti prožet poštovanjem, udivljenjem, zahvalnošću i povjerenjem.

U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog.

